

Értékrendek különbsége

Gereben Ferenc (szerk.):
Vallásosság és kultúra
Faludi Ferenc Akadémia,
Bp., 2009.

Talán a szociológiával nem foglalkozók számára is elfogadható az a feltevés, hogy aki vallásos, az mást fog értékesnek tartani, mint az, aki nem vallásos. A tanulmánykötet szerzői is ebből a hipotézisből indultak ki, s többek között azt próbálták körüljárni, miben is áll ez a különbség, illetve – hogy még előbből kezdjük – egyáltalán beszélhetünk-e a vallásossággal összefüggésben eltérésekről a kulturális aktivitás terén.

A művelődésszociológia és a vallásszociológia közötti összefüggések vizsgálatára először – még a rendszerváltás előtti években – az Országos Széchényi Könyvtár olvasáskutató műhelyében nyílt lehetőség. A kutatás három fő ágra bomlott: Gereben Ferenc a felnőttek olvasáskultúráját, Nagy Attila a tizenéves fiatalok és gyermekek olvasási szokásait vette górcső alá, Kamarás István pedig a műbefogadással foglalkozott behatóbban, mindezeket a vallásosság szempontjaiból is vizsgálva. A művelődési-olvasási teljesítmények különböző értékei mögött a vallásosság eltérő magatartásformáiban sajátos magyarázó erőt sejtettek. Már az első felmérésekben felfedezhetők voltak ezek a relációk, s az évek múltával összehasonlító vizsgálatokra is sor kerülhetett, melyeket a fiatalabb kutatók további eredményekkel gyarapítottak.

A kötet írásait megérlelő másik műhelyként meg kell említenünk a Faludi Ferenc Akadémia keretein belül működő Fiatal Vallás- és Értékszociológusok körét. Az ebben az évben éppen tíz esztendeje működő FIVÉSZ főleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem hajdani és jelenlegi szociológushallgatóiból verbuválódott. A fent említett társadalomtudományi kör 2006 tavaszán a jezsuiták Párbeszéd Házában rendezett konferenciát *Vallásosság és kultúra* címmel. A több évtizednyi kutatómunka, amely a FIVÉSZ keretein belül csak gazdagodott, immáron megérett arra, hogy egy külön tanulmánykötetet szenteljenek a fontosabb eredményekről szóló beszámolóknak, amelyek a kutatási szempontok széles skálájával egyúttal arról is tanúbizonyságot tesznek, mennyire termékeny lehet a művelődés- és a vallásszociológia együttműködése. A *Gereben Ferenc* által szerkesztett tanulmánykötet javarészt az említett konferencián elhangzott előadások továbbfejlesztett, szerkesztett változatát és mellettük a FIVÉSZ keretein belül készült egyéb írásokat tartalmazza.

A kötet négy fő fejezetre tagolódik: egyrészt foglalkozik a vallásosság, értékrend és művelődési szokások összefüggéseivel; másrészt kitér a határon túli magyarok körében tapasztalt kulturális-vallási sajátosságokra; harmadrészt kiemeli a felekezeti iskolák jelentőségét; és végül ismerttet néhány kutatási eredményt a szerzetekre és vallásfelekezetekre vonatkozóan. Már a tanulmánycímek sokszínűsége is jelzi, hogy milyen sok oldalról lehet megközelíteni a témát.

Az első fejezet tanulmányai mutatják az eddigi kutatások során feltáruló legfőbb tanulságokat. *Rosta Gergely* az Ifjúság 2004 országos felmérés eredményeit vizsgálja a vallás és kultúra összefüggéseiben, *Bóné Veronika* a Regnum Marianum katolikus közösséget veszi górcső alá a fenti szempontok alapján. *Görgőy Rita* mélyinterjú technikával elért eredményeket tesz közzé, *Földvári Mónika* pedig a többváltozós statisztikai elemzések segítségével mért generációs értékrendi eltéréseket. *Nagy Attila* 2005-ös nagyszabású olvasáskutatási felméréseinek eredményeit osztja meg velünk, *Gereben Ferenc* pedig átfogó képet ad a témakörben végzett főbb kutatási eredményekről, a nyolcvanas évek közepétől kezdődően mondhatni napjainkig.

A régebbi (főleg a nyolcvanas évekbeli) vizsgálatok tendenciájának megfordulásával (és a vallásos rétegek társadalomszerkezeti átalakulásával) az utóbbi évek kutatói egyfajta pozitív hatást tapasztalnak a vallásos beállítódás és elkötelezettség részéről a kulturális aktivitást illetően. Ennek két fontosabb szegmensét emelném ki: egyrészt a vallásosság serkentő hatást gyakorol a művelődési-olvasási teljesítményre, ami nem csak a fogyasztott kultúra mennyiségében jelenik meg, hanem a művek érzékenyebb értelmezésében, mélyebb befogadásában is; másrészt a vallásos emberek ízlése értékkedvelőbbnek és hagyományőrzőbbnek mutatkozik, mint nem vallásos társaiké. (Ez utóbbi tendencia már korábban is tapasztalható volt.)

A vallásossággal összefüggő kulturális aktivitás viszonya azonban nem mindig ilyen egyértelmű. A példák mellett, ahol a vallásos beállítódás mintegy harmonikusan segíti a különböző művek alaposabb megértését és ösztönzi a kulturális teljesítményt, léteznek olyan esetek is, amelyekben a vallásosság nem serkentő, hanem inkább gátló tényezőként jelenik meg. A mélyinterjúk között szerepelnek olyan esetleírások is, amelyek szerint a vallási megtérés a kulturális érdeklődés erőteljes beszűkülését vonhatja maga után; de előfordulhat az is, hogy a vallásosság és a kultúra az egyén életében egymástól teljességgel elszigetelt területként jelenik meg. Ezek a jelenségek tehát meglehetősen bonyolult és finom szálakkal kapcsolódnak össze.

A második részben két határon túli magyar közösről szóló esettanulmányokat olvashatunk. A határon túli magyar identitás megőrzésének – több korábbi empirikus vizsgálat is igazolja ezt – éppen a kultúra és a vallás az egyik sarokköve. Vallási és kulturális aktivitásuk és ízlésük mindeddig magasabb szintet ért el, mint a magyarországi társadalomé; és az értékrend-vizsgálatok tanúsága szerint is a határon túliak körében volt magasabb a közösségi és hagyományos értékek megbecsülésének mértéke. A kötet tanulmányai azt vizsgálják, hogy ezekben az értékörző közösségekben miként hatnak a modernizációs folyamatok. *Babos János* a zágrábi magyarokat, *Éhmann Gáborné Havas Mária*, *Karczagi Alexandra* és *Klausz Boriska* pedig a székelyföldi Zetelaka falusi társadalmát szondázzák az identitástudat, az olvasási szokások, vallásosság és értékrend vonatkozásaiban, és a korábbi pozitív tendenciák mellett azok fellazulásának jeleit is észlelik.

A harmadik fejezetben a közép- és felsőfokú oktatással foglalkozó vizsgálatok kaptak helyet. Belátható, hogy a felekezeti iskolák azok, amelyekben társadalmi szinten vallásosság és kultúra a legplasztikusabban összefonódik. A nyolcvanas évek közepén Nagy Attila már foglalkozott az állami és egyházi középiskolák diákjainak értékrendbeli és művelődési különbségeivel (Kultúra és Közösség 1986/5. sz.). Tapasztalata szerint a felekezeti gimnáziumok diákjai meghaladták az országos átlagot mind a művelődési-olvasási teljesítmények, mind pedig a posztmaterális és transzcendens értékek preferálása terén. A rendszerváltás óta – a Nagy Attila-féle vizsgálat helyszínéül szolgáló debreceni református és pannonhalmi bencés gimnáziumon kívül – számos egyházi iskola nyitotta meg kapuit a diákok előtt, hogy a maguk sajátos értékrendjében neveljék a jövő felnőtteit. Miután a felekezeti iskolák száma jelentőssé vált, egyre több kutató érdeklődése fordult a két iskolatípus közötti különbségek feltárására. Az eltérések fő magyarázója a nemzetközi szakirodalomban híressé vált Coleman-hipotézis, melynek „lényege, hogy a diákokat, tanárokat és szülőket összefonó, a kölcsönös támogatáson, bizalmon és a normák hasonlóságán alapuló szoros társadalmi kapcsolatrendszer, a generációkat összekötő zárt kapcsolati hálózat (...) társadalmi tőkét teremt, és ezáltal elősegíti az iskolai sikerhez elmaradhatatlanul szükséges kulturális tőke keletkezését” – írja Gereben Ferenc, Pusztai Gabriella gondolatát követve (*Iskola és közösség, Felekezeti középiskolások az ezredfordulón*. Bp. 2004). A kulturális tőke ebben az esetben tehát összefügg egy olyan társadalmi tőkével, ame-

lyet éppen a vallásos légkör teremt meg. Komoly üzenet lehet ez korunk társadalmá számára, amelyben a globalizációs tendenciák erősödésével – a kulturális értékek kommercializálódása és bulvárosodása mellett – a hagyományos közösségi értékek is egyre inkább veszítenek fontosságukból.

A fejezetben *Kern István* a katolikus egyetemalapítási kísérleteket vizsgálja hazai viszonylatban 1867-től 1918-ig; *Rébay Magdolna* a leány-középiskolák jogi szabályozását elemzi 1895-től 1945-ig; *Vépy-Schlemmer Éva* a nemek szerepét az oktatásban, *Révay Edit* pedig a felekezeti oktatásügy kérdéskörének megjelenését kutatja a rendszerváltozás utáni írott sajtóban.

Max Weber *Protestáns etikája* óta tudjuk, hogy érdemes a felekezeti különbségek vizsgálatára külön hangsúlyt fektetni, hiszen jelentős értékrendbeli eltérések mutatkozhatnak katolikus-protestáns (és kiségyházi) viszonylatban. A tanulmánykötet is ezeknek az eltéréseknek a kibontásával foglalkozik utolsó fejezetében. *Kamarás István* már az OSZK-ban is vizsgálta a felekezetenkénti különbségeket, és azóta is rendszerint megtalálható ez a dimenzió a műbefogadás természetét vizsgáló kutatásaiban; ebben a tanulmánykötetben legfrissebb eredményeit teszi közzé. *Sziklai István* szintén a felekezeti eltéréseket és hasonlóságokat mérte fel, de ő inkább arra volt kíváncsi, mit gondolnak egymásról és miként tekintenek egymásra a különböző egyházak tagjai.

Az eddigi amúgy is színes palettát *Bögre Zsuzsanna* teszi még izgalmasabbá interjúcsokrával, amely a szerzetesnők identitásának alakulását vizsgálja a szerzetesrendek 1950-es feloszlása előtti és utáni időszakokban.

A kötetben – ahogyan arra a szerkesztő is figyelmeztet – nem találunk a vallásosság és kultúra kapcsolatára vonatkozó szentenciaszerű igazságokat, megfellebbezhetetlen törvényszerűségeket, inkább csak erősebb-halványabb tendenciák kitapintására van lehetőség. Mindez arra is rámutat, hogy a téma korántsem lezárt, sőt, a kutatások nyomán újabb és újabb kérdések merülnek fel. S hogy miért lehetnek társadalmi szempontból fontosak ezek a vizsgálódások? A modernizáció – az eddigi tapasztalatok szerint úgy tűnik – együtt jár a kultúra jelentős kommercializálódásával. Kérdés, hogy gátat tudunk-e szabni a kulturális leértékelődésnek, vagy legalábbis lassíthatók-e ezek a folyamatok. A kötetben szereplő tanulmányok alapján azt mondhatjuk, hogy a vallásos magatartás sajátos választ jelenthet ezekre a kérdésekre, és értékekre fogékony volta miatt képes részt vállalni a minőségi kultúra megőrzésében.

Lukács Ágnes